

CZU: 159.964.2.07

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3967137>**STUDIUL DE CAZ CA METODĂ PSIHANALITICĂ DE CERCETARE****Zinaida BOLEA, Ion CAȘCAVAL***Universitatea de Stat din Moldova*

În articol este analizat studiul de caz ca metodă psihanalitică de cercetare. Intenția autorilor este de a analiza și clarifica statutul epistemologic al studiului de caz psihanalitic și de a prezenta dezvoltarea metodologiei psihanalitice de cercetare. Autorii prezintă studiul de caz prin raportarea la trei evenimente psihanalitice în parcursul elaborării acestei metode de cercetare: 1) studiul de caz, așa cum este prezentat în opera freudiană și preluat în textele postfreudiene; 2) studiile de caz care au stat la baza teoriei și tehnicii investigației psihosomatice ale Școlii de Psihosomatică din Paris; 3) abordările Școlii de la Ulm prin care studiul de caz psihanalitic este inclus într-o formulă metodologică apropiată rigorilor pozitivistice de cercetare.

Cuvinte-cheie: studiu de caz, cercetare, psihanaliză, psihosomatică, pozitivism, epistemologie.

CASE STUDY AS A PSYCHOANALYTIC METHOD OF RESEARCH

The article analyzes the case study as a method of psychoanalytic research. The authors intend to analyze and clarify the epistemological status of the psychoanalytic case study and to present the development of the psychoanalytic research methodology. The authors of the article present the case study by referring to three psychoanalytic events during the development of this research method: 1) the case study, as presented in Freudian work and taken in post-Freudian texts; 2) case studies that formed the theory and technique of psychosomatic investigation of the Paris Psychosomatic School; 3) the approaches of the Ulm School through which the psychoanalytic case study is included in a methodological formula close to the positivist rigors of research.

Keywords: case study, research, psychoanalysis, psychosomatics, positivism, epistemology.

Introducere

Mai mulți autori atribuie psihanalizei paternitatea studiului de caz, Freud fiind considerat pe bună dreptate fondatorul acestei metode de cercetare. Supus unei perioade de umbră ca urmare a dezvoltării cercetării cantitative la mijlocul secolului trecut, în ultimele decenii studiul de caz își redobândește statutul său în domeniul cercetării. Referindu-se la contribuțiile studiului de caz pentru dezvoltarea psihiatriei și psihologiei clinice, Ionescu (1998 *apud* Ionescu, Blanchet 2006/ 2009) susține că elaborarea nosologiei a fost, în mare parte, bazată pe descrierile de caz, iar avantajele studiului de caz rezidă în capacitatea sa de a produce excelente descrieri individuale, astfel fiind asigurate condițiile perspectivei ideografice, în care obiectivul clinicianului este cunoașterea subiectului sau a fenomenului în totalitatea și unicitatea sa. Demersul epistemologic al studiului de caz poate fi deductiv, atunci când o teorie deja elaborată este reflectată și îmbogățită prin anumite cazuri sau unul inductiv atunci când identificarea, observarea și analiza unor cazuri pot configura teorii sau explicații psihologice de valoare. Huber (1987 *apud* Castillo, 2006/2009) menționează că studiul de caz favorizează formularea de ipoteze și permite construirea unor modele teoretice. Cercetările bazate pe studiul de caz se încadrează cel mai des în demersurile calitative de cercetare, dar în ultimele decenii studiul de caz este parte și a demersurilor cantitative prin utilizarea unor tehnici cantitative de analiză a variabilelor (Hilliard 1993 *apud* Castillo, 2006/ 2009; Thomă și Kächele, 2006/ 2011) [1,2].

Studiul de caz psihanalitic, așa cum se regăsește în textele freudiene, dar și în textele celor mai mulți autori postfreudieni, a devenit în anumite contexte subiect de controverse privind științificitatea acestor demersuri. Cel mai des obiecțiile față de metoda studiului de caz psihanalitic pot fi grupate în trei argumente: 1) studiile de caz nu oferă date clinice obiective; 2) analiza datelor nu se realizează conform unor rigori care să ofere validitate; 3) nu se poate obține o perspectivă generalizabilă din studiile de caz (Willemsen, Della Rosa, Kegerreis, 2017) [3]. În articolul nostru ținem să infirmăm aceste presupoziii, prezentând felul în care studiul de caz psihanalitic în varianta sa clasică, precum și în diverse adaptări metodologice pe parcursul dezvoltării psihanalizei, reprezintă demersuri valide și valoroase de cercetare.

Specificul cercetării în psihanaliză

În definiția freudiană a psihanalizei cercetarea reprezintă o dimensiune centrală. Freud definește psihanaliza drept un procedeu de investigare a proceselor mentale, o metodă pentru tratamentul tulburărilor nevrotice și

o serie de concepții psihologice referitoare la psihic și personalitatea umană. Astfel, constatăm că cercetarea este prioritară pentru Freud, atât în privința investigării proceselor mentale, cât și în privința elaborării unei teorii asupra aparatului psihic, fiind întotdeauna actual obiectivul elaborării unei metodologii psihanalitice de cercetare a proceselor mentale.

De menționat că cercetarea psihanalitică are o continuitate în cercetarea calitativă, iar cercetătorii care prezintă acest demers fac numeroase trimiteri la teoria psihanalitică: Sava (2013) susține că Freud a fost cel care a oferit studiului de caz un rol central printre metodele de cercetare utilizate pentru elaborarea și modificarea teoriilor sale psihanalitice [4]; Nils și Rime (2003/2007) îl prezintă pe Freud drept unul dintre pionierii interviului [5], Bardin (2003/2007) invocă lectura flotantă a textului ca tehnică în realizarea analizei de conținut, făcând referință directă la atenția flotantă, termen care se referă la felul în care psihanalistul trebuie să-l asculte pe pacient [6].

Specificul studiului de caz în psihanaliză derivă din specificul cercetării în psihanaliză. Șandor (2018) susține că cercetarea în psihanaliză include mai multe dimensiuni: examinarea căilor de acces la inconștient – aici se includ aici metoda asociațiilor libere, analiza visului și a transferului; examinarea mecanismelor puse în joc în formarea simptomelor în diverse structuri patologice (aici sunt cuprinse mecanismele de apărare descoperite în diverse structuri psihopatologice incluzând și noile patologii, cele care nu au fost suficient teoretizate în teoria freudiană inițială); examinarea comunicării de la inconștient la inconștient în procesul terapeutic și obstacolele ivite în acest proces (transfer, contratransfer, identificare proiectivă, reacție terapeutică negativă, limitele intervenției în funcție de patologie; accesul, eficacitatea, limitele și tehnicile terapiei psihanalitice în diverse suferințe psihice; examinarea și îmbogățirea continuă a teoriei psihanalitice despre funcționarea aparatului psihic (de exemplu, diferențierea dintre funcționarea nevrotică, psihotică și borderline, dezvoltarea teoriei transferului cu descoperirea transferului psihotic și narcisic); continua preocupare pentru formarea în psihanaliză. Referindu-se la mijloacele de cercetare în psihanaliză, Șandor menționează cadrul și ședința de psihanaliză, studiile de caz și evoluția lor, grupurile de supervizare, intervizare și analiza clinică comparativă, spațiul universitar, unde este studiată metapsihologia, psihopatologia, evoluția teoriei și conceptele psihanalitice [7].

Studiul de caz freudian

Studiile de caz freudiene ne prezintă într-un demers epistemologic longitudinal felul în care s-au elaborat conceptele, teoriile și tehnica psihanalitică. În perioada de început a psihanalizei metoda studiului de caz exista deja în medicină, acestea fiind mai degrabă reprezentate ca dosare de caz, în care pacientul era descris prin reducerea lui la o serie de categorii medicale (Forrester, 2016 *apud* Willemsen, Della Rosa, Kegerreis, 2017). În studiul de caz elaborat de Freud patologia actuală a pacientului este legată de întreaga viață a pacientului, uneori chiar de-a lungul mai multor generații, fiind analizate momentele conflictuale, etiologia psihologică și semnificațiile simptomelor (Willemsen, Della Rosa, Kegerreis, 2017). Foarte interesat de modelul epistemologic al vremii, Freud este interesat de prezentarea unor studii de caz care să permită elaborarea unor ipoteze în baza raționamentului științific. Este cert faptul că terapia psihanalitică, implicând tehnici precum asocierea liberă, atenția flotantă, analiza visului, analiza transferului și a contratransferului, a presupus un scop de cercetare la fel de mult ca și un scop terapeutic [3].

De la începutul muncii sale, Freud a fost interesat să găsească un cadru metodologic pentru a-și putea raporta rezultatele sale, iar această metodă a devenit studiul de caz. Lucrarea *Studii asupra isteriei*, apărută în 1895 prezintă primele cinci cazuri clinice prezentate publicului academic din materialul clinic adunat de Sigmund Freud și Josef Breuer timp de un deceniu și în baza căruia va fi elaborată o nouă teorie asupra nevrozelor. Important să menționăm că această lucrare este structurată conform rigorilor academice ale vremii: în prima parte autorii prezintă ipotezele lor asupra etiologiei patologiei isterice; urmează a doua parte a lucrării, în care sunt descrise cazurile clinice, iar în partea a treia a lucrării este prezentată o nouă metodă de psihoterapie – metoda cathartică [8].

Pletschs (1982) susține că în gândirea lui Freud studiile sale de caz sunt investigații exemplare, nu neapărat soluții la probleme de psihopatologie [9]. În acest sens, chiar și studiile sale de caz imperfecte și incomplete au servit pentru a marca teritoriul viitoarelor investigații psihanalitice. Bunăoară, *cazul Dora* este prezentat de Freud drept un eșec în plan terapeutic, dar un material important pentru cercetare. Într-adevăr, lucrările lui Freud, implicit studiile de caz din aceste texte, rămân a fi un material important de cercetare pentru psihanalști. Autorii contemporani vor formula alte ipoteze asupra unor cazuri clinice freudiene – André Green include *Omul*

cu lupii în categoria patologiei de limită, nu în cea a nevrozelor, așa cum făcuse Freud [10]. Extinderea conceptuală și extinderea instrumentarului tehnic psihanalitic se face exclusiv prin studiu de caz psihanalitic. Urmând aceeași modalitate de terapie și de cercetare, autorii postfreudieni (Klein, Winnicott, Bion, Kohut ș.a.) vor extinde spațiul de lucru psihanalitic spre cazurile de limită, tulburările narcisice, psihoze, contribuind cu descoperiri importante atât pentru domeniul psihanalizei, cât și pentru domeniul psihologiei.

Cercetarea în cadrul Școlii de psihosomatică din Paris

Felul în care metoda psihanalitică de cercetare a colaborat cu alte domenii poate fi exemplificat cel mai bine prin contribuțiile Școlii de psihosomatică din Paris. În 1963 apare lucrarea *Investigația psihosomatică*, semnată de un grup de psihiatri și psihanalisti francezi – Pierre Marty, Michel de M'Uzan, Cristian David, care au reușit să identifice în contextul muncii psihanalitice o categorie de pacienți – pacienții psihosomatici, care se deosebeau prin calitatea discursului și prin calitatea relaționării cu psihanalistul. Așa cum menționează autorii în introducerea cărții, scopul acestui demers a fost prezentarea investigației pacienților somatici prin intermediul instrumentarului psihanalitic. În lucrare sunt prezentați șapte pacienți cu simptome somatice, boala somatică a pacienților fiind analizată prin prisma aceluiași principii dinamice și energetice precum cele care guvernează viața mentală din perspectivă psihanalitică. Scopul acestui grup de cercetători era să elaboreze modalități de investigație psihosomatică și să identifice formele de viață psihosomatică, iar aceste obiective au fost realizate pornind de la condițiile cadrului psihanalitic de lucru, la care au fost adaptate metoda observației și metoda interviului. Observațiile prezentate în lucrarea *Investigația psihosomatică* sunt stenogramele fidele și integrale ale interviurilor desfășurate, autorii descriind toate detaliile privind elaborarea și realizarea interviurilor [11].

Ca urmare a acestui demers metodologic, în cadrul Școlii psihanalitice din Paris este elaborat un aparat teoretic și un instrumentar tehnic pentru înțelegerea patologiei psihosomatice. Identificarea acestei categorii de pacienți se realizează în cadrul investigației psihanalitice, prin identificarea unui discurs specific al pacientului și prin reacții transferențial-contratransferențiale specifice. Gândirea psihanalitică, implicit metoda de cercetare psihanalitică, a permis descoperirea unei noi forme clinice și clarificarea particularităților de funcționare psihică a pacienților somatici. Analiza discursului a permis delimitarea în cazul acestor pacienți a unui discurs factual-concret, dezafectat, fiind introdus ulterior conceptul de *gândire operatorie* caracterizată de un deficit de reprezentare și mentalizare. Descoperirea tipului de viață mentală operatorie a determinat descoperirea *depresiei esențiale* și a unei relații de obiect specifice, denumită de autori *relație albă*, caracterizată de un deficit al investiției libidinale, obiectul intern fiind mai degrabă un obiect intern somatic [11]. Introducerea conceptului de viață operatorie și dezvoltarea instrumentarului de diagnosticare a pacientului psihosomatic a permis, tot în baza studiilor de caz longitudinale, elaborarea unui instrumentar tehnic adaptat acestei categorii de pacienți. De menționat că cercetarea lui Marty, de M'Uzan și David, realizată într-un cadru metodologic diferit de cadrul psihanalitic clasic, este continuată, în maniera studiului de caz psihanalitic freudian, de alți psihanalisti – Smadja (2001) și Szwec (2014), care introduc concepte și deschideri epistemologice importante pentru înțelegerea bolnavului psihosomatic.

O psihanaliză supusă rigorilor pozitivistice

Unii psihanalisti contemporani vorbesc despre necesitatea adaptării studiilor de caz psihanalitice unor rigori metodologice actuale. Unul dintre cele mai ambițioase proiecte în acest sens este demersul de cercetare dezvoltat de Școala de la Ulm. Autorii acestui proiect, Thomă și Kächele, în tratatul de psihanaliză dedicat cercetării propun expresia *specimene de caz* pentru a prezenta cazuri exemple, în cazul cărora materialul este înregistrat verbatim și accesibil cercetării. Un specimen de caz este înregistrat audio, transcris și accesibil pentru cercetători. În astfel de studii de caz analistul poate avea și rolul de cercetător, dar rezultatele cercetării trebuie să fie definitive după realizarea tratamentului. La fel, această formulă de cercetare implică utilizarea testelor psihometrice la începutul și după terminarea tratamentului psihanalitic, pentru a evalua schimbările ce intervin pe anumite dimensiuni semnificative.

În scopul prezentării metodologiei de cercetare, în cadrul Școlii de la Ulm a fost elaborat un manual de cercetare – Manualul de la Ulm. În baza înregistrărilor audio are loc eșantionarea ședințelor, selectarea eșantionului realizându-se după următoarele considerații ce țin de rigorile cercetării: eșantionul trebuie să fie format din blocuri de mai multe ședințe consecutive, pentru ca schimbările pe termen scurt să poată fi studiate clinic și din perspectiva analizei de conținut; eșantionul trebuie să conțină ședințe din întregul proces terapeutic, dar,

în orice caz, ședințe de la începutul și de la sfârșitul terapiei; lungimea intervalului dintre blocurile de ședințe consecutive trebuie să fie variabilă, pentru ca o posibilă periodicitate prezentă în succesiunea temporală să nu distorsioneze datele.

Procedura de cercetare presupune atât o analiză longitudinală a materialului clinic, fiind descrisă dinamica fiecărei variabile în timp, cât și o analiză transversală, care presupune o descriere în profunzime a anumitor ședințe și perioade ale analizei/terapiei.

În demersul metodologic elaborat de Thomă și Kächele, analiza cazurilor se realizează după o descriere sistematică, în care trebuie să se regăsească următoarele aspecte: situații de viață externe, prezente; relații prezente; domeniul simptomatic; relațiile cu familia în prezent și în trecut; relația cu analistul. Alt nivel de cercetare descris de autori se referă la realizarea studiilor asupra conceptelor clinice relevante pentru problematica/personalitatea pacientului și pentru procedura psihanalitică. Autorii includ expresia de *psihanaliză comparată*, făcând referire la specificul procesului de cercetare, în care sunt detectate asemănări și deosebiri între cazurile clinice. Expresia *psihanaliză comparată* este derivată din expresia *cazuistică comparată* (Jüttermann, 1990 *apud* Thomă și Kächele, 2006/2011), care se referă la o comparație calitativă a diverselor forme ale rapoartelor de caz din domeniul de cercetare în care evenimentele au fost publicate sub formă narativă, ceea ce cu siguranță se potrivește psihanalizei, spun autorii. Astfel, un scop important al psihanalizei comparate este clarificarea felului în care trebuie documentate faptele clinice [2].

Thomă și Kächele (2006/2011) pledează pentru analiza de conținut a transcrierilor verbatim ale ședințelor psihoterapeutice. Autorii Manualului de la Ulm subscriu părerii altor cercetători, care susțin că psihanaliza și-a adus o contribuție esențială la dezvoltarea unor metode calitative de cercetare în domeniul științelor sociale. În acest sens, Silbermann (1974 *apud* Thomă și Kächele, 2006/2011) consideră psihanaliza freudiană precursora analizei de conținut, făcând referință la lucrarea *Interpretarea viselor*, în care este ilustrată conexiunea dintre simbol și structura de comunicare socială. Analiza de conținut propusă de către Thomă și Kächele se realizează după un anumit algoritm, adaptat fiecărei cercetări, presupunând etape precum identificarea categoriilor de conținut, calcularea corelațiilor pentru combinarea categoriilor de conținut, calcularea semnificației statistice ș.a. Cele mai recente demersuri de cercetare prezentate de Școala de la Ulm se referă la analiza de conținut a textului în studiile asistate pe calculator. Thomă și Kächele consideră că descoperirea metodelor analitice ale conversației și discursului trebuie considerată o piatră de hotar pentru psihoterapie. În acest sens, demersul metodologic al Școlii de la Ulm consacră relația epistemologică între psihanaliză și cercetarea calitativă și, în plus, încearcă să construiască și să aplice un procedeu de cercetare pentru metoda studiului de caz în care să se regăsească și metodele statistice de evaluare [2].

Concluzii

Atunci când ne referim la statutul epistemologic al psihanalizei, constatăm un paradox – psihanaliza este cea mai disputată din perspectiva paradigmei pozitivistice de cercetare; în același timp, psihanaliza reprezintă domeniul psihologiei care a venit cu remarcabile contribuții conceptuale și teoretice, acestea preluate și valorizate de alte școli psihologice și psihoterapeutice.

Analiza parcursului elaborării studiului de caz psihanalitic ne permite să constatăm o continuitate certă între psihanaliză și abordarea calitativă a cercetării în domeniul științelor sociale. Metode psihanalitice precum asocierea liberă, atenția flotantă, interpretarea și-au găsit continuitate în metode importante ale cercetării calitative – lectura flotantă, analiza de conținut, teoretizarea.

Studiul de caz elaborat și aplicat în manieră psihanalitică a permis extinderea gândirii psihanalitice, cu elaborări conceptuale și tehnice care au vizat diverse categorii nosologice (tulburările nevrotice, tulburarea de limită, tulburările narcisice, tulburările psihosomatice) și au dezvoltat metode relevante pentru intervenția terapeutică. Concepte din psihanaliză – inconștient, mecanisme de apărare, transfer, contratransfer, conflict intrapsihic – vor fi preluate și de alte școli psihologice, astfel îmbogățind capacitatea de analiză a fenomenelor psihice și sociale.

Dar, în virtutea incontestabilelor realizări psihanalitice privind dezvoltarea cadrului nosologic, instrumentarului tehnic, cadrului conceptual-teoretic, chiar în interiorul școlii psihanalitice intervine disconfortul privind insuficiența rigorilor pozitvistice. Această mișcare spre operaționalizarea „variabilelor” psihanalitice și găsirea unei metodologii psihanalitice de cercetare mai apropiată canoanelor pozitvistice propune modele de cercetare a procesului și conținutului analitic atât prin metode ale cercetării calitative, cât și prin metode ale cercetării cantitative. Miza acestor tendințe este științificitatea, dar, în aceleași timp, aceste noi demersuri pun întrebări

fundamentale în privința cadrului psihanalitic de lucru și de gândire, provoacă discuții importante privind specificul cercetării în psihanaliză.

În lucrarea noastră pornim de la premisa că studiul de caz psihanalitic reprezintă chiar de la începutul istoriei psihanalizei o metodă de cercetare în care se regăsesc rigorile contemporane privind realizarea unui studiu de caz – inserarea într-un cadru teoretic și empiric, conceptualizarea rezultatelor într-un demers teoretic, formularea concluziilor în baza rezultatelor obținute. De menționat că marile concepte psihanalitice, de la Freud încoace, au fost cel mai des rezultatul analizei studiilor de caz clasice. De aceea, considerăm că noile demersuri de cercetare pot îmbogăți demersul psihanalitic clasic, dar nu îl pot înlocui. În același timp, demersuri de cercetare precum cel al Școlii de psihosomatică din Paris sau cel al Școlii de la Ulm ne interesează din perspectiva posibilității de adaptare a metodologiei psihanalitice la alte proiecte de cercetare, în cazul nostru la cele doctorale, atunci când adaptarea metodologiei de cercetare de inspirație psihanalitică este relevantă și atunci când cercetătorul are formare în domeniul psihoterapiei psihanalitice.

Referințe:

1. CASTILLO, M-C. Tehnicile consultației. În: Ionescu Ș., Blanchet A. (coord.) *Tratat de psihologie clinică și psihopatologie*. București: Trei, 2006/2009, p.235-237.
2. THOMĂ, H., KĂCHELE, H. *Tratat de psihanaliză contemporană (III). Cercetare*. București: Trei, 2011, p.16-156.
3. WILLEMSSEN, J., DELLA ROSA, E., KEGERREIS, S. Clinical Case Studies in Psychoanalytic and Psychodynamic Treatment. In: *Frontiers in Psychology*, 2017, doi:10.3389/fpsyg.2017.00108
4. SAVA, F.A. *Psihologia validată științific. Ghid practic de cercetare în psihologie*. Iași: Polirom, 2013, p.200-201.
5. NILS, F., RIME, B. Interviu. În: Moscovici S., Buschini F. (coord). *Metodologia științelor socioumane*. Iași: Polirom, 2007, p.2003.
6. BARDIN, L. Analiza conținutului și a formelor comunicărilor. În: Moscovici S., Buschini F. (coord). *Metodologia științelor socioumane*. Iași: Polirom, 2007, p.296-329.
7. ȘANDOR, V. Psihanaliză și cercetare. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2018, nr.9 (119), p.282-285.
8. FREUD, S. Studii asupra isteriei. În: *Studii asupra isteriei*. București: Trei, 2005, p.87-330.
9. PLETSCHE, C.E. Freud's Case Studies and the Locus of Psychoanalytic Knowledge. In: *Partisan Review*, 1982, no49/1, p.101-118.
10. GREEN, A. *Psihanaliza cazurilor-limită*. București: Trei, 2006, p.185-189.
11. MARTY, P., M'UZAN, M., DAVID, C. *Investigația psihosomatică*. București: Editura Fundației Generația, 2019, p.11-33.

Date despre autori:

Zinaida BOLEA, doctor în psihologie, conferențiar universitar, Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației, Sociologie și Asistență Socială, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: zbolea@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-9078-3058

Ion CAȘCAVAL, doctorand, Școala doctorală *Psihologie și Științe ale Educației*, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: cascaval.john@gmail.com

Prezentat la 27.04.2020